

a Magyar Királyságot. A titulátúra, a koronázások alkalmával használt címek, címerek, zászlók vagy akár a koronázási lakoma ülésrendje a ceremóniák és gesztusok nyelvén fejezi ki, hogy mennyire fontos tényezője maradt a magyar nemesség és az ország a Habsburg-birodalomnak. Mert bár a legfontosabb cím és tisztség a császári volt, és bár a magyar nemességnek bele kellett nyugodnia, hogy a Habsburg-udvar a Jagellóknál ridegebb és zártabb burgundi-spanyol etikettet követi, ennek következményeként pedig helyet kellett adnia a birodalmi méltóságoknak és az idegen nemességnek is, a koronázási rend, illetve a lakomákon való részvétel mégis jelezte a többi társországhoz képest a magyar korona kiemelt szerepét. A mondanót a szerző szokásához híven itt is szemléletes táblázatok illusztrálják (26, 27, 28, 29. táblázat). Itt kell hangsúlyozni, hogy a fejezet megírásában a szerző olyan forráscsoportot használt fel, amelyre a modern magyar történetírás szinte semmilyen figyelmet nem fordított.

A kötet utolsó előtti fejezete, mint említettem, lazábban kapcsolódik a monográfia témájához. A 11. fejezet, amelyben a Bocskai-felkelés történetéről olvashatunk, több szempontból is lezárja a korszakot. Egyrészt sor kerül az első fegyveres mozgalomra a Habsburg Monarchián belül, másrészt lezajlik egy hatalmi átrendeződés, amely egyúttal a Habsburg-központosítás (bár az összegzés az eddigi szóhasználat ellentétben abszolutizmust ír) korlátait is megmutatta. Az események részletes elemzése arról győzte meg a szerzőt, hogy helytelen Bocskai-szabadságharcról vagy akár függetlenségi harcról beszélni. Közelebb járunk az igazsághoz, ha mozgalomról (pontosabban mozgalmakról) vagy felkelésről beszélünk. Rádásul a szembenálló oldalakon elhelyezkedő magyar világi és egyházi elit, legalábbis a statisztika (30/a–c táblázat) ezt mutatja, egyáltalán nem állt teljes egészében Bocskai mellé. Ennek alapján tehát négyféle mozgalmat különíthetünk el, amelyeket a különböző hatalmi és társadalmi érdekcsoportok artikuláltak. Jösszével egyetlen közös pontjuk akadt, Bocskai István személye, ezért konklúzióként Pálffy szerint sokkal jogosultabb Bocskai-felkelésről – egyébként a magyar történetírás mérvadó vonulata ezt

az álláspontot képviseli most is – vagy Bocskai István mozgalmáról beszélni. Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a Habsburg Monarchiára jellemző erős centralizáció – erős rendiség képlete alapján véve érvényben maradt.

Az utolsó, 12. fejezet (ki-ki döntse el, hogy a fejezetek száma véletlenül esik-e egybe egy nagyobb kronológiai egység, az év hónapjainak számával) tulajdonképpen az összefoglalás(ok) összefoglalása. A szerző újra végigveszi az általa tárgyalt fejezeteket és fő témákat. Ez alkalmat teremt arra, hogy két újabb táblázatban vizualizálva egyrészt megvonja – néha előretekintve egészen a 20. századig – a 16. század mérlegét (31. táblázat), másrészt hogy egy szemléletes ábrában összefoglalja a Magyar Királyság igazgatását és berendezkedését a 16. század utolsó harmadában (4. ábra), amikor tehát kiépült a Habsburg Monarchia rendszere.

A monográfia végén a bőség zavarával küzd az olvasó; a szerző által átnézett levéltári fondok, kiadott források, illetve a szakirodalom majdnem százoldalnnyi (!) helyet foglal el (426–516). A könnyebb áttekinthetőség végett külön található a táblázatok, ábrák, térképek és képek jegyzéke, amelyet név- és helynévmutató, illetve a legvégén maguk a színes térképek és képek követnek.

Pálffy Géza munkája hatalmas vállalkozás, amelynek során óriási kiadott és kiadatlan anyagot megmozgatva, szakirodalmat elolvasva markáns és a korábbiaktól nagyban eltérő képet rajzol a Magyar Királyság 16. századáról.

KRUPPA TAMÁS

Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei XIV–XV. Szerk.: SZÖGI László. Bp. 2011. ELTE Egyetemi Könyvtár, 406 l.

Kétszeres évfordulót hozott a 2010–2011-es tanév az Eötvös Loránd Tudományegyetem számára. 375 éve alapította ugyanis Pázmány Péter a Filozófiai Fakultást, azaz a Bölcsészettudományi Kart, emellett a jogfolytonosságot tekintve 450 éves fennállást mondhat magáénak egyik legfontosabb intézménye, az Egyetemi Könyvtár. Mindkét dátum a hazai oktatás- és

tudománytörténetnek is fontos határköve; nem véletlen, hogy a kar és a könyvtár egyaránt rendezvényekkel, kiadványokkal (az előbbi gazdagon illusztrált emlékkönyvvel, az utóbbi pedig új évkönyvével) köszöntötte a jubileumokat.

Az összevont, XIV–XV-ös jelzéssel ellátott gyűjteményben közölt tanulmányok is részben az alkalomból indulnak ki: a felsőoktatással kapcsolatosak, illetve az Egyetemi Könyvtár történetével, gyűjteményeinek néhány különleges darabjával foglalkoznak; utolsó negyedében pedig a 2008-as Reneszánsz Év tiszteletére az Egyetemi Könyvtár állományából összeállított kiállítás-hoz kapcsolódó konferencia szerkesztett előadásai olvashatók. A *Mátyás király* című bemutató katalógus még abban az évben megjelent Bíbor Máté János szerkesztésében, s ezt a blokkot is ő állította össze. De természetesen jelen van a kötet lapjain a történettudomány, a művelődés- és társadalomtörténet is, vagyis azok a tudományterületek, amelyeknek a gyűjtésében és feltárásában jelentős szerepet tölt be a patinás intézmény.

A bevezető írás szerzője Szögi László, aki két évtizedes hazai peregrinációkutatásának eredményeit foglalja össze. A vizsgálat fő célja az egyetem nélküli ország vándorhallgatóinak lehetőség szerinti pontos azonosítása volt. A kutatás néhány, korábban már nyomtatásban megjelent magyar nyelvű kiadvány mellett főként külföldi egyetemek forráskiadványaira támaszkodott. Azt a nagy társadalmi igényt, amely a felsőbb fokú tudás megszerzése miatt a jelentős európai központok felé irányította a hazai hallgatókat, sok szempontú összegzésben tárgyalja: egyetemek szerint, létszámok és időszakok bontásában, származási helyek vonatkozásában, valamint kitér a több egyetem előadásait látogatókra, illetve az egyházi tisztségviselőkre is. Az összegzés a felderített adatok elemzésével és értékelésével teljesebbé teszi az eddigi ismereteket, s megállapításait három térképpel támasztja alá.

A nagy világhistoria kis összetevőjére vet fényt Kosztricz Anna tanulmánya: a második világháború utáni évek egyik magyar kezdeményezésű akciójára, amely a két világháború között létrehozott magyar kulturális intézmények mintájára egy moszkvai Collegium Hungaricum megalapítását tűzte ki célul. A gondolat kitalá-

ló az intézmény létrehozása mellett a kulturális kapcsolatok javítását, s ezen keresztül a két ország közeledését is tervbe vették. Csakhogy az 1945 utáni években szó sem lehetett bármilyen, egyenrangúságon alapuló viszonyról. Ráadásul a Szovjetunióra vonatkozó hazai ismeretek eléggé hiányosak voltak, s az adott szituációval – ösztöndíjasok küldésével és fogadásával – kapcsolatban felmerülő kérdéseket a két országban másképp ítélték meg: az érdekkülönbségek, a szavak és azok eltérő értelmezése az igények kölcsönösségét nem tették lehetővé.

Szintén a történelem a tárgya Latorczai Csaba írásának is, aki katolikus főpapjaink részvételét vizsgálja az oktatási-kulturális törvényjavaslatok felsőházi vitáiban. Írása első részében ismerteti a felsőház történetét röviden. Kitér a tagság feltételeire, a törvényi háttérre, a hatásköri változásokra, majd az 1927–1944 közötti törvényhozási ciklusok szerint részletesen bemutatja a felmerült témákkal kapcsolatban elhangzott véleményeket és hozzászólásokat. Végül név szerinti összesítés segítségével értékeli a katolikus főpapok szerepét egyfelől a felsőház működésében, másfelől a megbeszéltek konstruktív tárgyalásában.

Knapp Éva írásával kezdődnek az Egyetemi Könyvtárhoz konkrétan is kötődő forrásfeldolgozások. Egy be nem fejezett kéziratos anyaggyűjtésre irányuló, feleslegesen erős kritikai hangvételű írása a jezsuita korszak (1561–1773) könyvtárosait azonosító korábbi munkák pontatlanságait veszi célba. Hogy nem ok nélkül, arra bizonyíték 15 új nevet tartalmazó tanulmánya. A felsorakoztatott források segítségével sokkal teljesebb képet rögzít az adott időszakról, szembeállítva a tévesen adatolt és az újonnan azonosított könyvtárosokkal kapcsolatos ismereteket, táblázatokban közölve az érvényes ismereteket.

Ugyancsak forrásokkal foglalkozik Kazi-mir Edit: a *Pesti Napló* 1850–1875 közötti, az Egyetemi Könyvtárral kapcsolatos cikkeit összegzi és elemzi. Ez az időszak, amely Toldy Ferenc másodszeri igazgatásával kezdődött, s a kiegyezést követő első nagy tőzsdekrach utáni évekkel fejeződik be, fontos volt a könyvtár történetében. A szerző egyéb forrásokat is bevon ugyan a korabeli könyvtári állapotok jellemzés-

ébe, ám döntően az adott napilap közleményeire támaszkodik, s találatait szöveggyűjteményként is közli. A forrásközlő és a feldolgozó rész egyaránt fontos adalékokat hoz felszínre a könyvtár életéből, egyben (rejtetten) rámutat a hazai sajtó-feldolgozás egyik fő hiányosságára, a kutatásokat elősegítő repertóriumok hiányára.

Tóth Péter folytatja az évkönyv előző kötetében megkezdett közleményét, amelyben újabb kódextörredékeket azonosított az Egyetemi Könyvtár gyűjteményéből. Az itt közölt töredékek is belesimulnak abba a kutatásba, amelyet Mezey László kezdeményezett még a hatvanas években, az Egyetemi Könyvtár állományára alapozva. A feltárás-azonosítás programszerűen a hetvenes évek elején kezdődött az ő, majd Vizkelety András és Madas Edit vezetése mellett, s más intézmények anyagára is kiterjedt; az eredményeket több katalógus anyaga tartalmazza. A feltáró munka az Egyetemi Könyvtárban is folytatódott; ennek eredményéről számol be a szerző bevezetésében. Leírásai egyaránt magukba foglalják a töredék, valamint – amennyiben megállapítható – az őrzőkönyv leírását, azonosítják a talált szöveg szerzőségét, s természetesen szövegkritikát is adnak.

Bíbor Máté János és Fabó Edit egyaránt hálás, kapcsolat- és hatástörténeti témát járnak körül: egyikük Wolfgang Amadeus Mozart fellehető és azonosítható magyarországi benyomásait, élményeit veszi számba, másikuk pedig a női emancipáció néhány 19. század végi magyarországi jelenségét vizsgálja. Mindkét témával foglalkoztak már előttük is, mindez azonban nem kisebbíti eredményeiket, éppen ellenkezőleg: megállapításaik két érdekes művelődéstörténeti téma feldolgozásának a hagyományba beépülő, le nem zárt folytatását jelentik. Mozart zongorajátéka 1786-ban, bécsi látogatásakor már Kazinczyt is elbűvölte; hatása mindmáig töretlen Magyarországon, ahogyan persze a világ bármely más részén is. Bíbor Máté János Mozart zenéjének „magyaros” elemeit, a dedikációkat, az első hazai előadások körülményeit, azok viszhangját vizsgálva, a magyar közgyűjtemények Mozart-relikviáit rögzítve keres választ arra, hogy lehetett-e, s ha igen, milyen képe, ismerete lehetett Mozartnak a magyarságról. Tanulmánya

nemcsak e kérdésre válaszol, hanem a hazai zeneszerető közönség lankadatlan érdeklődését is megőrökíti. Fabó Edit divatos, ám távolról sem kimerített jelenséget elemez, a női önállóság megteremtésére irányuló, kiegyezés utáni törekvéseket, azok társadalmi lecsapódását: a hagyományos szerepfelfogás szerinti provokáció érzését, az élclapok gúnyos kommentálásait, az egyenjogúsításra irányuló politikai fellépés ellehetetlenítését, a régi és új szerepkörök előítéletes értelmezését. Írását mulattató és tanulságos illusztrációk kísérik.

Az évkönyv utolsó szövegcsoportja a már említett előadások szerkesztett, eredetileg alkalomhoz kötődő változataiból áll. Kulcsár Péter több évtizedes gyakorlata alapján foglalja össze a humanista szövegek kiadásával kapcsolatos tapasztalatait. Hasonló témájú, kicsit bővebb írása már megjelent korábban az *Irodalomtörténetben*; ez a közlés a legfontosabb körülményekre koncentrálna, még szorosabban: a forrásokra és azok értékelésére, a közlendő szöveg megállapítására, a kritikai apparátusra, az emendáció buktatóira és a közzétételre. Bár címe szerint humanista szövegek közreadásával foglalkozik, megállapításai a későbbi korok hasonló problémáival küszködő kutatói számára is igen hasznosak lehetnek. Pajorin Klára, Ritoókné Szalay Ágnes és Véber János a magyarországi humanizmus egy-egy fontos szereplőjének, szerzőjének, alakítójának, Ióánnész Argüropulosznak, Janus Pannoniusnak és Váradai Péternek a tevékenységét foglalják össze, részben kapcsolattörténeti szempontból, illetve az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében található munkáik alapján. A késő középkor és a humanizmus találkozását örökítik meg Bárczi Ildikó és F. Romhányi Beatrix írásai Laskai Osvát és Gyöngyösi Gergely művei egy-egy szempontjának kiemelésével. Wehli Tünde a tőle megszokott alapossgal ismerttet a kiállított könyvek közül hármát, azokat, amelyek művészettörténeti szempontból elhanyagoltak mondhatók; leírásait a kötet végén színes illusztrációk erősítik meg. Ugyancsak a történelem- és irodalomcentrikus megközelítésen kívül maradván, speciális szempontból veszi sorra Papp Júlia az Egyetemi Könyvtár 19. századi hasonmásait, Boreczky Anna pedig a Thuróczy-krónika

15. századi, kéziratban maradt példányának királyábrázolásait. A szintén illusztrációkkal kísért írások üdítő befejezést adnak a gyűjteménynek, amelynek utolsó tartalmi eleme Bárczi Ildikó munkáinak bibliográfiája.

A változatos tematikájú, érdekes írásokból álló gyűjteményről befejezésül még azt lehet megemlíteni, hogy névmutatóval használata sokkal könnyebbé vált volna, s talán még egy átolvasással a néhány megmaradt apró hibát is ki lehetett volna küszöbölni. Mindez azonban a tartalmi vonatkozásokat nem érinti.

BUDA ATTILA

Batthyaneum: Omagiu fundatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741–1798). Ed.: Doina BIRO HENDRE. București, 2011. Editura Bibliotecii Naționale a României, 273 l.

A kötet Batthyány Ignác erdélyi püspök születésének 270. évfordulójára jelent meg: ezzel tisztelgett az alapító előtt a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtár. Batthyány Ignác németújvári gróf tizennyolc évig állt a hatalmas kiterjedésű erdélyi katolikus egyházmegye élén (1780–1798 között, korai haláláig). Ez idő alatt megalapozta mindazokat a nagyszabású kulturális tervek, amelyek koncepciója már egri évei alatt – nem utolsósorban az egri püspök, Eszterházy Károly hatására – megfogalmazódtak benne. E kulturális koncepciónak, amelybe könyvtár, múzeum, csillagvizsgáló és nyomda is beletartozott, mára legmaradandóbb része az erdélyi közművelődésnek szánt könyvtár, a korábbi trinitárius templomban elhelyezett Batthyaneum. Ismeretes, hogy az alapító végakaratóban (1798) az erdélyi római katolikus püspökségre hagyta a felvilágosodásnak ezt a tudományos intézményét. Ma a Batthyaneum a bukaresti Biblioteca Naționala a României filiáléja. A reprezentatív kötet kezdeményezése, összeállítás és megjelentetése Doina Biro Hendrének és elődjének, Ileana Dârljának, valamint a bukaresti Nemzeti Könyvtárnak köszönhető.

A kötetben lévő román, magyar, angol, német és francia nyelvű tanulmányokat a Román Nemzeti Könyvtár főigazgatójának, Elena Țir-

zimannak és az olasz kulturális intézet részéről Gianfranco Fraccarollónak az előszava vezeti be (rövid áttekintéssel a Batthyányak itáliai családi kapcsolatairól). A huszonegy tanulmány méltó módon reprezentálja az erdélyi püspököknek a kulturális élet tág területére kiterjedő figyelmét: a kötetben egyháztörténeti, könyvtörténeti, művészettörténeti, régészeti, éremtani, eszmetörténeti dolgozatok váltják egymást. A legtöbb tanulmány a Batthyaneum könyvgyűjteményével foglalkozik: a könyv- és kötetstörténet témáiban tárgyalja a könyvtár kéziratok, illuminált, kottás és nyomtatott kincseit.

Ha a felölelt korszakot nézzük, a kötet tanulmányai a kelta leletektől a 19. századi pecsétygyűjteményig terjednek. Kevesek számára ismert ugyanis, hogy a Batthyaneumban nemcsak könyvek, hanem más műtárgyak is vannak, ahogy az akkortájt alapított közgyűjteményekben ez szokásos volt. A Batthyaneum különösen gazdag ókori leletekben, hiszen ezek gyűjtése éppen Gyulafehérváron, a római kori Apuleum utótelepülésén valóban elsőrangú feladat, ugyanakkor Batthyány Ignác idejében teljesen feltáratlan terület volt.

Egyháztörténeti témakörben az első Marton József Batthyány Ignácról, a főpapról szóló tanulmánya, amely nyomon követi e kiemelkedő egyházi személy tanulmányait a pesti piarista gimnáziumtól a római San Apollinare kollégiumig. 24 éves volt, amikor a római Academia Philaetorum tagjává választották, és engedélyt kapott VI. Pius pápától, hogy a vatikáni könyvtárból magyar vonatkozású, eredeti okmányokat másoljon le; ezek egy részét később püspöki nyomdájában közre is adta. Tudományos gyűjteményeinek alapjait már Eszterházy Károly püspök mellett, egri nagyrépostként megvetette, anélkül hogy lelkipásztori feladatait elhanyagolta volna. Negyvenéves volt, amikor Eszterházy Károly püspökké szentelte (1780), és a következő évben elfoglalhatta székhelyét mint erdélyi püspök Gyulafehérvárott. Tudományos és közművelődési tervei mellett a pasztorizáció és az egyházkormányzás gyakorlati kérdéseit is rendkívüli lelkiismeretességgel végezte.

Batthyány Ignáccal foglalkozik Doina Biro Hendre dolgozata is, amely abból a szempont-